

„Funcția și limitele rațiunii în Teologia Dogmatică”

**A treia Conferință a Asociației Internaționale a Dogmaștilor Ortodocși (IAODT),
Tesalonic, 23-26 iunie 2011**

Asociația Internațională a Dogmaștilor Ortodocși (International Association of Orthodox Dogmatic Theologians - IAODT), înființată la Arad în anul 2007, odată cu prima sa conferință (1) organizată de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V.Felea”, este, conform statutului său, o comunitate academică de profesori, cercetători și instituții implicate în studierea și predarea Teologiei Dogmatice Ortodoxe. Scopul principal este promovarea cercetării la nivel internațional, în conformitate cu Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiție, hotărârile Sinoadelor Ecumenice, scrierile Sfinților Părinți și cu viața liturgică a Bisericii.

Obiectivele Asociației pot fi realizate prin: organizarea regulată (la fiecare doi sau trei ani) de conferințe internaționale, la care să fie invitați toți membrii săi; publicarea cercetării academice; evidențierea dimensiunii practice a Teologiei Dogmatice, pentru a se facilita abordarea problemelor contemporane cu referire la organizarea, disciplina și misiunea Bisericii; împărtășirea experienței, opiniilor și cooperării cu privire la cercetare și la formarea continuă a profesorilor și studenților (2).

Din rațiuni practice, cea de-a doua conferință internațională (3) a Asociației s-a desfășurat tot la Arad, în anul 2009, unde interesul față de acest eveniment a crescut, fapt atestat de numărul profesorilor și cercetătorilor prezenți.

A treia Conferință a Asociației Internaționale a Dogmaștilor Ortodocși a fost organizată anul acesta la Tesalonic, în perioada 23-26 iunie, prin colaborarea cu Academia Ecclziastică din localitate și cu redacția revistei teologice franceze *Contacts*. Tema propusă spre analiză și dezbateră a fost: „Funcția și limitele rațiunii în Teologia Dogmatică”.

În dimineața primei zile, participanții s-au reunit în Paraclisul Academiei pentru a lua parte la slujba de *Te Deum*. A urmat deschiderea festivă, în timpul căreia au fost citite mesaje din partea Sanctității Sale Bartolomeu I, Patriarhul ecumenic, și din partea Înaltpreasfințitului Antimos, Mitropolit al Tesalonicului. Domnul profesor Christoforos Kontakis, Rectorul Academiei Ecclziastice din Tesalonic, în cuvântul său de salut a ținut să precizeze că se simte onorat de prezența distinșilor membri ai Asociației și le urează bun venit. Părintele profesor Ioan Tulcan, decanul Facultății de Teologie din Arad și președintele IAODT, a reamintit în mesajul său obiectivele acestei asociații înființate la Arad în urmă cu patru ani, apoi a făcut o scurtă prezentare a realizărilor, aducând mulțumiri gazdelor și organizatorilor pentru primirea călduroasă și pentru efortul acestora de a menține continuitatea acestor întruniri. Cuvinte de bun venit s-au adresat și de domnul profesor Ioannis Kaimakis, decanul Facultății de Teologie a Universității *Aristotel* din Tesalonic, precum și de domnul profesor Christos Ikononou de la aceeași insituție de învățământ teologic.

Pe parcursul primei zile s-au prezentat următoarele referate: Dr. **Pyotr Mikhailov**, de la Universitatea Umanistă Ortodoxă Sfântul Tikhon din Moscova/Rusia: *The Competence of Rationality in Christian Theology according to the Great Cappadocians* (Funcția raționalității în Teologia creștină potrivit marilor Părinți capadocieni); Dr. **Despina Prassas**, de la Colegiul din Providence, Rhode Island/SUA: *To the Limits of Reason and Beyond: St. Gregory the Theologian's Theological Orations* (Spre limitele rațiunii și dincolo de acestea: *Cuvântările Teologice* ale Sfântului Grigorie Teologul); Dr. **Peter Bouteneff**, de la Institutul Teologic Ortodox *St. Vladimir*, New York/SUA: *The Transfiguration of Reason in Ps. Dionysius* (Transfigurarea rațiunii la Pseudo Dionisie); Pr. Dr. **Ioan Tulcan**, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă "Ilarion V. Felea" din Arad: *The Importance of Human Reason in Knowing God according to St. Maximus the Confessor* (Importanța rațiunii umane în cunoașterea lui Dumnezeu după Sfântul Maxim Mărturisitorul); Dr. **Alexey Fokin**, de la Institutul

1 Cu titlul: *“Accentues & perspectives of Orthodox Dogmatic Theology as part of Church Mission in Today's World”*. Comunicările au fost publicate în volumul omonim, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2007, 325p.

2 A se vedea www.orthodoxe-dogmatik.de

3 Cu titlul : *“Tradition and Dogma: What kind of Dogmatic Theology do we propose for nowadays”*. Comunicările au fost publicate în volumul omonim, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2009, 367p.

Filosofic din Moscova/Rusia: *The Rational Methods in Latin Patristic Trinitarian Dogma* (Metodele raționale în dogma trinitară patristică latină); Dr. **Michel Stavrou**, de la Institutul St. Serghe din Paris/Franța), *La raison illuminée par la foi dans la théologie byzantine du XIIIe siècle* (Rațiunea iluminată de credință în Teologia bizantină a sec. al XIII-lea); Dr. **Stavros Yangazoglou**, de la Universitatea Greacă din Patras/Grecia): *Discours théologique et expérience ecclésiale lors du conflit hésychaste (XIVe siècle)* (Discursul teologic și experiența eclesială în timpul controversei isihaste a sec. al XIV-lea); Dr. **Christoph Schneider**, de la Institutul pentru Studii Creștine Ortodoxe din Cambridge/UK), *Beyond the Limits of Reason: Reflections on Pavel A. Florensky's "The Pillar and Ground of Truth"* (Dincolo de limitele rațiunii: Reflecții asupra lucrării lui Pavel Florensky „Stâlpul și temelie adevărului”); Dr. **Pantelis Kalaitzidis**, de la Academia Teologică din Volos/Grecia), *La théologie comme science et doxologie : logocentrisme, apophatisme et théologie mystique chez quelques théologiens orthodoxes contemporains* (Teologia ca știință și doxologie: logocentrism, apofatism și teologie mistică la câțiva teologi ortodocși contemporani).

În seara aceleiași zile, participanții au vizitat Mănăstirea Vlatodon și Institutul de Cercetări Patristice găzduit aici. Institutul se află sub patronajul Patriarhiei Ecumenice, fiind condus de domnul profesor Georgios Martzelos. Prin amabilitatea sa au fost vizitate departamentele centrului și au fost oferite informații legate de istoricul, rolul, obiectivele și manifestările organizate de acest institut.

A doua zi s-au prezentat celelalte referate: Dr. **Cristinel Ioja**, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă "Ilarion V. Felea" din Arad: *The Function of Human Reason in the God-Man-World Relationship as Reflected in Fr Dumitru Staniloae's Annotations in the Romanian Philokalia* (Funcția rațiunii umane în relația Dumnezeu-om-lume, reflectată în notele părintelui Dumitru Stăniloae la Filocalia română); Pr. Dr. **Nicolae Răzvan Stan**, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din Craiova: *The Function and Limits of Mind in Dogmatic Knowledge According to Father Stăniloae's Teachings in the Explanatory Notes On Patristic Works Published in the "PSB" Collection* (Rolul și limitele minții umane în cunoașterea dogmatică potrivit învățaturii părintelui Stăniloae exprimate în notele de subsol din colecția „Părinți și scriitori bisericești”); Pr. Dr. **Nikolaos Loudovikos**, de la Academia Ecleziastică din Tesalonic: *Maximus the Confessor and Thomas Aquinas: The Limitations of Reason in Dogmatic Theology* (Maxim Mărturisitorul și Toma de Aquino: Limitele rațiunii în Teologia Dogmatică); Pr. Dr. **Nicolae Moșoiu**, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” a Universității “Lucian Blaga” din Sibiu: *“We have the mind (noun) of Christ” (1Co 2:16) – Rational and Spiritual Knowledge of God and of the Creation („Noi avem mintea lui Hristos”, (1Co 2,16) – Cunoașterea rațională și duhovnicească a lui Dumnezeu și a creației); Dr. **Georgios Martzelos**, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Tesalonic /Grecia): *Reason and Revelation according to Luther and to the Orthodox Tradition* (Rațiunea și revelația după Luther și după Tradiția Ortodoxă); Pr. Dr. **Adrian Niculcea**, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității “Ovidius” Constanța): *Modern Discourse about God: “Natural Theology” or “Biblical Theology” (Barth's Criticism of “Natural Theology:” One Possible Orthodox Response* (Discursul modern despre Dumnezeu: „Teologie Naturală” sau „Teologie biblică”(Critica lui Barth asupra „Teologiei Naturale”: Un posibil răspuns orthodox); Pr. dr. **Valer Bel**, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității “Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca: *The Participative Logic and the Iconic Ontology of Theological – Ecclesial Knowledge* (Logica participativă și ontologia iconică a cunoașterii teologic-eclesiale); Pr. Dr. Ștefan Buchiu, decanul Facultății de Teologie a Universității București (nu a fost prezent, dar i s-a prezentat referatul), *The Role and Limits of Reason in Apophatic Knowledge in the Thought of Fr. Dumitru Staniloae* (Rolul și limitele rațiunii în teologia apofatică în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae); Dr. **Aristotle Papanikolaou**, de la Centrul Teologic Lincoln a Universității Fordham, New York/SUA): *The Role of Reason in the Formulation of the Dogma of the Trinity* (Rolul rațiunii în formularea dogmei trinitare). Prezentările au fost urmate de întrebări și discuții pe marginea temelor tratate, apreciindu-se beneficiile multiple pe care le aduce o astfel de manifestare pentru cercetarea teologică.*

Dimineața celei de-a treia zi, a fost dedicată problemelor administrativ-organizatorice, Adunarea generală a Asociației, fiind prezidată de către comitetul director format din: Pr. Prof. Ioan Tulcan –

președinte, Prof. Michel Stavrou și Prof. Peter Bouteneff – vicepreședinți, oficiul de secretariat fiind îndeplinit de către Pr.Lect. Filip Albu. A fost elaborat un document final ce urmează a fi dat publicității. S-a făcut o dare de seamă privind bugetul Asociației; au fost admiși noi membrii (printre care și domnul asistent dr. Ciprian Toroskai de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” a Universității “Lucian Blaga” din Sibiu) și s-au purtat discuții privind data, locul și tema viitoarei conferințe din anul 2013. Intenția mai veche privind înființarea unei reviste a fost rediscutată, o comisie de analiză fiind instituită acum pentru studierea diferitelor posibilități de materializare a acestei inițiative. După încheierea ședinței, participanții au făcut un pelerinaj la Mănăstirea Sfântul Ioan Botezătorul din Veria, la peștera Sfântului Grigorie Palama din apropiere, apoi în orașul Veria la cele mai importante obiective: locul de unde a predicat Sfântul Apostol Pavel, precum și la câteva biserici și paraclise din oraș. Încheierea conferinței s-a făcut duminică, 26 iunie, odată cu participarea la Sfânta Liturghie oficiată în paraclisul Academiei din Tesalonic.

Comunicările au făcut referire, așa cum se poate observa din titlurile lor, la o lungă perioadă de timp, începând cu epoca apostolică, scrierile Sfinților Părinți din epoca sinoadelor ecumenice, perioada bizantină târzie, teologia occidentală, precum și la autori ortodocși din secolul XX, în special: George Florovsky, Vladimir Lossky, Sergei Bulgakov și Dumitru Stăniloae. Tematica abordată și mai ales accentul pe *raționalitatea lumii* sunt de mare actualitate, fiind împreună cu apofatismul premise sigure de dialog cu științele exacte. Fizica cuantică ne descoperă faptul că natura este un ansamblu unde totul este în relație. “La originea lumii nu stă hazardul, ci o ordine superioară tuturor celor pe care noi putem să ni le imaginăm: ordinea supremă care reglează constantele fizice (h,c,g), condițiile inițiale, comportamentul atomilor și viața stelelor. (...) ordinea se află acolo, eternă și necesară în spatele fenomenelor, foarte sus deasupra universului, dar prezentă în fiecare particulă. Sub fața vizibilă a realului, există deci ceea ce grecii numeau *logos*, un element inteligent, rațional, care reglează, dirijează și însuflește lumea și care face ca această lume să nu fie haos, ci ceva ordonat” (4). Viața însăși este o minune, așa cum considera și Francis Crick, biolog, laureat al premiului Nobel pentru descoperirea A.D.N.-ului : “Un om onest, înarmat cu toate cunoștințele la îndemână astăzi, va trebui să afirme că originea vieții pare să țină de miracol, atât de multe sunt condițiile care trebuie reunite pentru a fi putut să apară”(5). Iar cel mai cunoscut teologul român afirma: “Cosmosul și natura umană ca intim legată de cosmos sunt imprimate de o raționalitate, iar omul-creatură a lui Dumnezeu – e dotat în plus cu o rațiune capabilă de cunoaștere conștientă a raționalității cosmosului și a propriei sale naturi (...). Noi considerăm că raționalitatea cosmosului e o mărturie a faptului că el e produsul unei ființe raționale, căci raționalitatea, ca aspect al realității menite să fie cunoscută, este inexplicabilă fără o rațiune conștientă care o cunoaște de când o face sau chiar înainte de aceea și o cunoaște în continuare concomitent cu conservarea ei. Pe de altă parte, cosmosul (6) însuși ar fi fără sens împreună cu raționalitatea sa, dacă n-ar fi dată rațiunea umană care să-l cunoască pe baza raționalității lui”(7).

Raționalitatea lumii se datorează rațiunilor (*logoi*) (8) sădite de Logos-ul dumnezeiesc. Pentru Sfântul Maxim Mărturisitorul, *logos*-ul unui existent este principiul sau rațiunea sa esențială, ceea ce-l definește fundamental și-l caracterizează ca atare, și, de asemenea, finalitatea sa, pe scurt rațiunea sa de a fi în dublul sens menționat. Principiul și finalitatea sa sunt în Dumnezeu, de aceea cuvântul *logos* are și un sens duhovnicesc. Faptul că orice există corespunde unui *logos* face ca diversitatea lumii

4 Jean Guitton- membru al Academiei Franceze, *Dumnezeu și știința*, Ed. Harisma, 1991, p.45

5 Ibid.,p.50

6 “Lumea se dovedește că e «lumină» ineputabilă, conform cuvântului românesc «lume», care vine de la latinescul «lumen», Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, 1978, vol.1, p. 347). “La sfârșitul primelor trei minute, universul era alcătuit mai ales din *lumină*, neutrini și antineutrini”, Steven Weinberg, laureat al Premiului Nobel pentru fizică, *Primele trei minute ale Universului – Un punct de vedere modern asupra originii Universului*, Ed. Politică, București, 1984, p. 25.

7 Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, 1978, vol.1, p. 10.

8 *Logoi spermatikoi* reprezintă încorporarea în stoicism a *eide* - lor (înfățișare, natură constitutivă, formă, specie, idee) aristotelice, fiind imanenți materiei și dirijând întreaga structură teleologică a existențelor individuale. Cf. Michel Spanneut, *Permanence du Stoicisme, De Zenon a Malraux*, Ed. J.Duculot, S.A., Gembloux,1973

create și singularitatea fiecărui existent să fie fondată în Dumnezeu (9). Această valorizare a particularului, care conservă independența și existența individuală a celor create, se opune fundamental concepției platoniciene potrivit căreia particularul este o cădere din universal (Ideile sau Esențele). Orice existent are în același timp un *logos* care-l situează într-un gen (*genos*), într-o specie (*eidōs*), și care-i definește esența (*ousia*) sau natura (*physis*) (Sfântul Maxim se referă adesea la acest *logos* fundamental al naturii - *logos tes physeos*), un *logos* care-i definește constituția (*krasis*), *logoi* care-i definesc puterea, respectiv lucrarea, pasiunea, și, de asemenea, ceea ce-i este propriu în legătură cu cantitatea, calitatea, relația, locul, timpul, poziția, mișcarea, stabilitatea (10), precum și un mare număr de alți *logoi* care corespund calităților sale multiple. În conformitate cu toți acești *logoi*, toate cele ce există “au o ordine și o permanență, și nu se îndepărtează cu nimic de proprietatea lor naturală, nici nu se schimbă în altceva, nici nu se amestecă”(11). Anumiți *logoi* au astfel o funcție *particularizantă*, pentru ca lucrurile să nu se confunde, iar alții au o funcție *unificatoare*, pentru a se ajunge la o unitate supremă (12), în lume existând în același timp “o diferență indivizibilă” și o “particularitate inconfundabilă” (13). Unitatea desăvârșită a *logoi*-lor este realizată în și prin *Logos*-ul, Cuvântul lui Dumnezeu (14), care este începutul și sfârșitul (finalitatea) tuturor *logoi*-lor (15), întrucât sunt conținuți și subzistă în El înainte ca toate cele create să fi fost aduse la existență (16). Prin urmare orice creatură există, prin *logos*-ul său, virtual în Dumnezeu mai înainte de veci, dar în mod actual, potrivit aceluiași *logos*, începe să fie atunci când Dumnezeu, potrivit înțelepciunii Sale, a socotit oportun s-o creeze (17). “Momentul favorabil” conținut în *logos*-ul fiecărei creaturi transformă o viziune cronologică în împlinirea “kairologică” și eshatologică a timpului, succesiunea în trecere, în “paște”. Odată create potrivit unui *logos*, Dumnezeu, prin Providența Sa, le conservă, le actualizează potențialitățile (creaturile înzestrate cu rațiune și cu liber arbitru contribuie ele însele la această actualizare) și le conduce înspre Sine (18).

Făptură rațională, omul, creat după chipul *Logos*-ului dumnezeiesc, este capabil să perceapă rațiunile (*logoi*) creației, deoarece așa cum ne învață Sfântul Maxim Mărturisitorul: “dacă înaintăm drept, conform rațiunii și firii, spre ceea ce reprezentăm prin ființă și rațiune, vom cunoaște și noi printr-o simplă atingere (*aple prosbole*), fără nici o iscodire, care singură prilejuiește greșeala și rătăcirea, toate în mod divin (*theoēidos*), atât cât ne e cu putință, nemaipersistând din pricina neștiinței în mișcarea din jurul lor, ca unii ce ne-am unit mintea și rațiunea noastră cu Mintea (*Nous*) cea mare, cu Rațiunea (*Logos*) și Duhul (*Pneuma*), mai bine zis pe noi întregi cu Dumnezeu întreg, ca un chip cu modelul lui”(19). Totodată, după cum observa părintele Stăniloae, *raționalitatea lumii* nu este o realitate închisă în sine, ci dimpotrivă ne duce la taină, la taina creatului care nu e prin sine, ci presupune o existență prin sine din eternitate, deci la taina lui Dumnezeu, ca explicare rațională a tainei creației. De aici complementaritatea dintre exprimarea rațională (catafatică) și cea mistică (apofatică) cu privire la Dumnezeu, om și creație. Pe măsura efortului etic-ascetic în ambianța vieții liturgice, omul poate primi, pe lângă darul cunoașterii raționale, și darul *simțirii înțeleghătoare* sau *simțirea*

9 *Ambigua* 22,1256D-1257A

10 Ibid. 15,1217AB; 17,1228A-1229A

11 Ibid., 15,1217A

12 Ibid.,41,1312B-1313B

13 Ibid.,7,1072C

14 *Ambigua* 7,1077C,1081BC;14,1313AB

15 Ibid.,7,1077C

16 Ibid.,7,1080B;42,1328B,1329BC;7,1081

17 Ibid.,7,1081AB[trad.rom. în *PSB* 80, p.83],cf.42,1328B “Căci în El sunt fixate ferm rațiunile tuturor și despre aceste rațiuni se spune că El le cunoaște pe toate înainte de facerea lor, în însuși adevărul lor, ca pe unele ce sunt toate în El și la El, chiar dacă acestea toate, cele ce sunt și cele ce vor fi, nu au fost aduse la existență deodată cu rațiunile lor, sau de când sunt cunoscute de Dumnezeu, ci fiecare își primește existența efectivă și de sine la timpul potrivit, după înțelepciunea Creatorului, fiind create conform cu rațiunile lor. Fiindcă Făcătorul există pururea în mod actual (*kat'energeian*), pe când făpturile există în potență (*dynamei*), dar actual încă nu”

18 Ibid., 7,1081C, citate de J.C.Larchet în introducerea sa la: Saint Maxime le Confesseur, *Ambigua*, Les Editions de l'Ancre,1993, p19-22 ; traducerea franceză a operei maximiene conține și notele părintelui Dumitru Stăniloae

19 Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, (trad. rom. și note de Părintele Dumitru Stăniloae), *PSB* 80, EIB,1983, p.89

minții (aisthesis noera), expresie folosită de mai mulți Sfinți Părinți pentru a indica nu o simplă înțelegere teoretică, de la distanță, ci o sesizare a prezenței lui Dumnezeu cu sufletul, cum sesizează omul prin simțuri realitățile materiale, “un contact direct al minții cu realitatea spirituală a lui Dumnezeu, nu o simplă cunoaștere de la distanță. Este ceva analog cu «înțelegerea» unei persoane cu care ești în contact” (20).

Chiar dacă prin conferința de la Tesalonic nu s-a putut epuiza o temă atât de vastă, considerăm că referatele, care sunt în curs de publicare, vor impulsiona continuarea cercetărilor în domeniul antropologiei teologice și în cel al cosmologiei (*ktisiologiei*) creștine, precum și dialogul cu celelalte discipline teologice și cu științele exacte.

Pr. Conf. Nicolae Moșoiu